

Η ΥΠΟΤΑΚΤΙΚΗ ΣΤΙΣ ΑΝΑΦΟΡΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΕΛΟΥΔΗΣ

This paper examines the use of subjunctive in Modern Greek relative clauses. The whole discussion is divided into two parts. In the first part, the environments in which relative clauses with subjunctive normally occur are identified, and it is argued that their semantic characteristics are compatible with the intensionality of that mood. In the second part, three different topics are discussed, revealing some interesting characteristics of relative clauses with subjunctive: (a) the relation between the contrast specific/non-specific and Donnellan's well-known distinction referential/attributive, (b) the interdependence between the semantic characteristics of a quantifier and the (specific - referential / non specific-attributive) reading of the NP it introduces, and, finally, (c) the relationship between reduced and full relative clauses.

0. Εισαγωγικά*

Η υποτακτική δεν είναι ευπρόσδεκτη σε κάθε αναφορική πρόταση, όπως φαίνεται αμέσως από τα παρακάτω παραδείγματα:

- (1) α. Έψαξα (για) ένα λεξικό που να με εξυπηρετεί στη δουλειά μου.
β. *Έψαξα (=φυλλομέτρησα, ξεφύλλισα) ένα λεξικό που να με εξυπηρετεί στη δουλειά μου.
- (2) α. Πήρα ένα αυτοκίνητο που να με εξυπηρετεί στη δουλειά μου.
β. *Πήρα ένα αυτοκίνητο που να κοστίζει γύρω στο εκατομμύριο.

Ότι η ανωμαλία στις β. προτάσεις οφείλεται στην παρουσία της υποτακτικής είναι πέρα από κάθε αμφιβολία, αφού χωρίς το δείκτη της, το να, οι ίδιες προτάσεις γίνονται απόλυτα αποδεκτές:

- (1γ) Έψαξα (=φυλλομέτρησα, ξεφύλλισα) ένα λεξικό που με εξυπηρετεί στη δουλειά μου.
- (2γ) Πήρα ένα αυτοκίνητο που κοστίζει γύρω στο εκατομμύριο.

---

* Ευχαριστώ τον καθ. Μ. Σετάτο και το συνάδελφο Τ. Χριστίδη, που είχαν την καλοσύνη να διαβάσουν την εργασία και να συζητήσουν μαζί μου τις δυσκολίες της.

Στη μελέτη αυτή γίνεται απόπειρα να οριοθετηθεί συντακτικά και σημασιολογικά η χρήση της υποτακτικής στις αναφορικές προτάσεις¹. Η όλη συζήτηση χωρίζεται σε δυο μέρη. Το πρώτο είναι συντακτικό και σημασιολογικό: «απογράφει» τα περιβάλλοντα που ευνοούν την υποτακτική, δείχνοντας ταυτόχρονα ότι τα σημασιολογικά τους χαρακτηριστικά είναι ομόλογα με τα σημασιολογικά χαρακτηριστικά αυτής της έγκλισης. Το δεύτερο μέρος είναι καθαρά σημασιολογικό: συσχετίζει τη διάκριση 'συγκεκριμένο'/'μη συγκεκριμένο' με τη διάκριση 'αναφορικό'/'προσδιοριστικό' του Donnellan, εξετάζει την αλληλεπίδραση ανάμεσα στον ποσοτικό δείκτη μιας ονοματικής φράσης και την έγκλιση της αναφορικής της, και, τέλος, συνδέει σημασιολογικά τις ελλειπτικές με τις μη ελλειπτικές αναφορικές προσδιοριστικές προτάσεις.

Πριν καταπιαστούμε μ' όλα αυτά τα ζητήματα, ωστόσο, είναι σκόπιμο να σχολιάσουμε μια διαφορά ανάμεσα στις αποδεκτές προτάσεις (1α) και (2α). Είναι φανερό ότι για την ανωμαλία στο (1) ευθύνεται η αλλαγή της σημασίας στο κύριο ρήμα. Αντίθετα, η ανωμαλία στο (2) οφείλεται στην αλλαγή του σημασιολογικού περιεχομένου της αναφορικής. Αυτή η διαφορά γίνεται ευκρινέστερη, αν συνδυάσουμε το κύριο ρήμα της αποδεκτής (1α) με την ονοματική φράση και την προβληματική αναφορική πρόταση του (2):

(3) Έψαξα (για) ένα αυτοκίνητο που να κοστίζει γύρω στο εκατομμύριο.

Το παράδειγμα (3) είναι εξίσου αποδεκτό με το (1α). Στο (1), λοιπόν, η αλλαγή του σημασιολογικού περιεχομένου της αναφορικής δεν έχει τις συνέπειες που είδαμε να καταγράφει το (2).

Αν, τώρα, υπάρχει πραγματικά διαφορά ανάμεσα στις (1α) και (2α), πώς τη χαρακτηρίζουμε; Η παραδοσιακή γραμματική προσφέρει ένα χρήσιμο όρο: η αναφορική πρόταση στο παράδειγμα (2α) είναι 'αναφορική τελική' ή 'αναφορική του σκοπού' (Η ανωμαλία του (2β) οφείλεται προφανώς στην αδυναμία της αναφορικής να εκφράσει το σκοπό της αγοράς). Αντίθετα, η αναφορική πρόταση στο παράδειγμα (1α) δεν είναι 'τελική' (Γι' αυτό, άλλωστε, το (3) είναι αποδεκτό, παρά το γεγονός ότι περιέχει την προβληματική αναφορική του (2β)). Την υποτακτική της την οφείλει στην εξάρτηση της αόριστης ονοματικής φράσης που προσδιορίζει από τό 'διατενές' (intensional) ρήμα ψάχνω: η ονοματική φράση *ένα λεξικό* (όπως και η *ένα αυτοκίνητο* στο (3)) δεν αναφέρεται σε συγκεκριμένο αντικείμενο του κόσμου μας, αλλά σ' οποιοδήποτε αντικείμενο οποιοδήποτε δυνατό κόσμου (possible world) ικανοποιεί την περιγραφή που ακολουθεί με την αναφορική (intensional ανάγνωση) και η σχέση υποτακτικής - 'διατενότητας' (intensionality) είναι γνωστή (βλ. Farkas (1982) για τα Ρουμάνικα, και Βελούδης - Warburton (1983), Warburton - Βελούδης (1984) για τα Νέα Ελληνικά). Αν η προσδιοριζόμενη φράση ήταν οριστική, η πρόταση θα ήταν ανώμαλη, επειδή ακριβώς η

¹ Για τις λεγόμενες αναφορικοϋποθετικές προτάσεις (πχ *Όποιος μιλήσει, θα το μετανιώσει*, κτλ.) ισχύουν οι παρατηρήσεις για τις υποθετικές στο Βελούδης - Warburton (1984 : 163 κε).

παρουσία του οριστικού άρθρου θα δήλωνε συγκεκριμένη ('εκτενή' (extensional)) αναφορά · πβ. το (1δ):

(1δ) * Έψαξα (για) το λεξικό που να με εξυπηρετεί στη δουλειά μου.

Έτσι δεν είναι πια ανεξήγητη η ανωμαλία στο (1β), όπου το κύριο ρήμα δεν είναι διατενές: η υποτακτική της αναφορικής μένει έκθετη, καθώς η κύρια πρόταση δεν της εξασφαλίζει το αναγκαίο διατενές πλαίσιο.

Από τις δύο χρήσεις της υποτακτικής που διαπιστώσαμε στις αναφορικές προτάσεις θα μας απασχολήσει αυτή που προϋποθέτει διατενή συμφραζόμενα. Γι' αυτό είναι σκόπιμο να σημειώσουμε τις «ειδοποιούς» διαφορές της από την άλλη χρήση:

(α) Απαραίτητος όρος για την υποτακτική στις διατενείς αναφορικές είναι να υπάρχει ένα διατενές πλαίσιο· αυτό δεν ισχύει για την υποτακτική στις αναφορικές του σκοπού, όπως είδαμε παραπάνω².

(β) Στις διατενείς αναφορικές το στοιχείο που είναι υποχρεωτικά παρόν· αντίθετα, στις αναφορικές του σκοπού συνήθως παραλείπεται. Πβ. τη διαφορά των (4β) και (5β):

(4) α. Ψάχνω ένα λεξικό που να μην έχει ατέλειες.
β. * Ψάχνω ένα λεξικό να μην έχει ατέλειες.

(5) α. Θα πάρω μια οικιακή βοηθό που να μου κάνει όλες τις δύσκολες δουλειές.
β. Θα πάρω μια οικιακή βοηθό να μου κάνει όλες τις δύσκολες δουλειές.

(γ) Η ρηματική όψη στις διατενείς αναφορικές είναι πάντοτε ασυντέλεστη, ενώ στις αναφορικές του σκοπού δεν υπάρχει τέτοιος περιορισμός: η όψη του ρήματος μπορεί να είναι συντελεσμένη ή ασυντέλεστη. Έτσι οι αναφορικές προτάσεις στα (6β) και (7β).

(6) α. Ψάχνω έναν άντρα που να μ' αγαπά ισόβια.
β. Ψάχνω έναν άντρα που να μ' αγαπήσει ισόβια.

(7) α. Ζητώ ένα μάρτυρα που να μιλάει με παρρησία.
β. Ζητώ ένα μάρτυρα που να μιλήσει με παρρησία.

² Με τον όρο 'διατενής αναφορική' ονομάζουμε την αναφορική προσδιοριστική μιας (αόριστης) ονοματικής φράσης που εντάσσεται σ' ένα διατενές πλαίσιο (Διαφορετικά, αν δηλαδή ο χαρακτηρισμός 'διατενής' απευθυνόταν στην ίδια την αναφορική πρόταση, κι όχι στην εξάρτησή της, η διάκριση 'διατενείς αναφορικές' / 'τελικές αναφορικές' δε θα είχε νόημα: οι τελικές προτάσεις γενικά είναι διατενείς, αφού περιγράφουν επιδιώξεις, όχι γεγονότα).

είναι αμετάκλητα τελικές: εκφράζουν το σκοπό της αναζήτησης. Αντίθετα οι α. προτάσεις, με την ασυντέλεστη ρηματική όψη, προσφέρονται για δύο τουλάχιστον αναγνώσεις. Η (7α) πχ μπορεί να σημαίνει «Ζητώ για μάρτυρα κάποιον που να έχει το χαρακτηριστικό που προβλέπει η αναφορική πρόταση (και να τόχει πριν εμφανιστεί στο δικαστήριο)» ή «Ζητώ κάποιον μάρτυρα που να (=για να) μιλάει όσες φορές χρειαστεί (στη δίκη ή και μετά) με παρησία».

Όπως γίνεται φανερό από τα σημεία (α), (β) και (γ), η υποτακτική στις διατενείς αναφορικές είναι η σημαδεμένη (marked) σημασιολογικά χρήση της υποτακτικής, ενώ η υποτακτική στις τελικές αναφορικές η μη σημαδεμένη (unmarked), αφού δεν αποκλείει (αλλά και δεν προϋποθέτει) εξάρτηση από διατενές κύριο ρήμα, που και ασυντέλεστη ρηματική όψη στην αναφορική. Ύστερα από αυτήν τη μορφο-συντακτική επικάλυψη, ασφαλέστερο κριτήριο για το διαχωρισμό των δύο χρήσεων της υποτακτικής στις αναφορικές προτάσεις φαίνεται να είναι η σημασιολογική τους ερμηνεία. Στο αμφίσημο (8) πχ

(8) Ψάχνω μια οικιακή βοηθό που να κάνει τις δύσκολες δουλειές.,

με την 'τελική' ερμηνεία το περιεχόμενο της αναφορικής πρόκειται να εκπληρωθεί (: οι δουλειές είναι του δικού μου σπιτιού, γι' αυτές ψάχνω την οικιακή βοηθό), ενώ με τη διατενή ερμηνεία ισχύει από πριν, δίνοντας τις επιθυμητές προδιαγραφές (: η οικιακή βοηθός κάνει τις δύσκολες δουλειές πριν τη βρω εγώ, μ' αυτό άλλωστε το χαρακτηριστικό την ψάχνω).

1. Τα χαρακτηριστικά της διατενούς υποτακτικής στις αναφορικές προτάσεις

Έχοντας ορίσει το είδος της υποτακτικής που μας ενδιαφέρει, μπορούμε να περάσουμε στη συντακτική της οριοθέτηση. Πιο πάνω έγινε λόγος για το πλαίσιο που προϋποθέτει η υποτακτική στις διατενείς αναφορικές (στο εξής απλά: η υποτακτική) και είδαμε μερικά σχετικά παραδείγματα με διατενές κύριο ρήμα. Σ' αυτά μπορεί εύκολα να προσθέσει κανείς μια σειρά άλλα με ανάλογα κύρια ρήματα:

- (9) α. Θέλω ένα βερνίκι που να αντέχει στο θαλασσινό νερό.
β. Προτιμώ έναν ανειδίκευτο εργάτη που να κόβει όμως το μυαλό του.
γ. Προσεύχομαι για μια λύση που να είναι αποδεκτή από όλους.
δ. Χρειάζομαι ένα σφυρί που να είναι αρκετά βαρύ.

Δεν είναι όμως μόνο αυτού του είδους τα ρήματα που εξασφαλίζουν το απαραίτητο διατενές πλαίσιο. Μια σειρά 'τροπικότητες' (modalities) μπορούν επίσης να στηρίξουν την υποτακτική στις αναφορικές προτάσεις: η ερώτηση, η υποτακτική και η προστακτική, ο μέλλοντας, η άρνηση, οι υποθετικές προτάσεις και οι εκφράσεις του δυνατού ή του μη πραγματικού³. Όλες αυτές οι τροπικότητες

³ Ο Farkas (ό.π.) εξετάζοντας την υποτακτική στις αναφορικές προτάσεις τριών ρομανικών γλωσσών (Ρουμάνικα, Ιταλικά, Γαλλικά) σημειώνει μια σειρά ανάλογα περιβάλλοντα. Αν

είναι σημασιολογικά ομόλογες: στο πλαίσιο τους το περιεχόμενο της πρότασης δε δηλώνει συμβάντα, γεγονότα του κόσμου μας. Το χαρακτηριστικό αυτό θα το επικαλεστούμε στη συζήτηση της καθεμιάς από τις τροπικότητες αμέσως παρακάτω, αλλά θα το χρειαστούμε και μετά την ολοκλήρωση της συντακτικής οριοθέτησης, για να δικαιολογήσουμε την προτίμηση της υποτακτικής σ' ορισμένα μόνο περιβάλλοντα.

1.1 Η ερώτηση

Η αναφορική σε ερωτηματικές προτάσεις μπορεί να εκφέρεται με υποτακτική, αρκεί να προσδιορίζει (αόριστη) ονοματική φράση που να εμπίπτει στο πεδίο της τροπικότητας:

- (10) α. Βρήκες ένα σπίτι που να σε βολεύει;
 β. Έχεις δει γυναίκες που να είναι έτοιμες για όλα;
 γ. Πότε αγόρασες ρούχο που να σου πηγαίνει;

Εδώ οι ονοματικές φράσεις *ένα σπίτι*, *γυναίκες* και *ρούχο* ανήκουν στο πεδίο της ερώτησης. Δεν υπάρχει γι' αυτές συγκεκριμένη αναφορά στον κόσμο μας: μπορούν να συνδεθούν με οποιοδήποτε αντικείμενο αναφοράς οποιουδήποτε δυνατού κόσμου, αρκεί να ικανοποιεί την περιγραφή που δίνουν οι αντίστοιχες αναφορικές. Τα (10α) και (10β) πχ είναι αδύνατο να παραφραστούν «Υπάρχει ένα σπίτι που σε βολεύει, το βρήκες;» και «Υπάρχουν γυναίκες που είναι έτοιμες για όλα, τις έχεις δει;», αντίστοιχα.

Αντίθετα, αν δεν εξασφαλιστεί αυτή η προϋπόθεση, να εγκλείεται η (αόριστη) ονοματική φράση στο πεδίο της ερώτησης, απαγορεύεται η χρήση της υποτακτικής. Πβ. την ανωμαλία στα (11α-β)

- (11) α. * Βρήκες το σπίτι που να σε βολεύει;
 β. * Έχεις δει τις γυναίκες που να είναι έτοιμες για όλα;

που χωρίς την υποτακτική (*Βρήκες το σπίτι που σε βολεύει;* και *Έχεις δει τις γυναίκες που είναι έτοιμες για όλα;*) είναι απόλυτα αποδεκτά, αντιστοιχώντας στις παραπάνω παραφράσεις.

Τις παρατηρήσεις μας αυτές μπορούμε σε κάποιο βαθμό να ελέγξουμε με τους ποσοτικούς δείκτες *κάποιος* και *κανείς* (μη εμφατικό). Ο πρώτος δείκτης έχει την τάση να αναπτύσσει το ευρύτερο πεδίο στην πρόταση, ενώ ο δεύτερος έχει πάντοτε στενότερο πεδίο από τις τροπικότητες που επιτρέπουν την εμφάνισή του (βλ. Veloudis 1982: κεφ. III): το ίδιο ισχύει και για το μηδενικό δείκτη $\emptyset$. Σύμφωνα λοιπόν με όσα είδαμε στις δυο προηγούμενες παραγράφους, θα πρέπει η υπο-

---

και δεν πρόκειται να επιχειρήσουμε εδώ συγκριτική μελέτη, αξίζει να παρατηρήσουμε ότι η Νέα Ελληνική είναι πιο φειδωλή στην απονομή του χαρακτηριστικού 'διατενης', αλλά και πιο συνεπής προς το περιεχόμενό του: στα Ρουμάνικα πχ διατενείς αναφορικές προτάσεις μπορούν να προσδιορίσουν οριστικές ονοματικές φράσεις (βλ. Farkas ό.π.: 125 κε).

τακτική να μην είναι πάντα αποδεκτή στο περιβάλλον της ερώτησης, όταν η αναφορική προσδιορίζει (αόριστη) ονοματική φράση με το *κάποιος* και να είναι απόλυτα αποδεκτή, όταν η προσδιοριζόμενη ονοματική φράση εισάγεται με *κανείς* ή $\emptyset$. Είναι εύκολο να δείξει κανείς ότι η διπλή αυτή πρόβλεψη επαληθεύεται από τα δεδομένα. Παραδείγματα όπως τα (12α-β) πχ

- (12) α. (?) Βρήκες κάποιον σπίτι που να σε βολεύει;
 (??) Έχεις δει κάποιες γυναίκες που να είναι έτοιμες για όλα;

είναι προτιμότερα με οριστική στην αναφορική πρόταση: εδώ το πεδίο του ποσοτικού δείκτη τείνει να ελέγξει το πεδίο της ερώτησης, αμφισβητώντας τον περιορισμό που διατυπώσαμε στην αρχή. Αντίθετα, παραδείγματα όπως το (12α')

- (12α') Βρήκες (κανένα) σπίτι που να σε βολεύει;

είναι απόλυτα αποδεκτά: εδώ ο περιορισμός δεν παραβιάζεται, γιατί ο δείκτης *κανένα* (όπως και ο μηδενικός δείκτης) εγκλείεται στο πεδίο της ερώτησης.

Αξίζει να σημειώσουμε ακόμη ότι η διατενότητα της αναφορικής δε θίγεται, αν η όλη πρόταση προϋποθέτει (όχι με τη λογική έννοια του όρου) ότι υπάρχει στον κόσμο μας ένα αντικείμενο αναφοράς με τις προδιαγραφές της αναφορικής. Έτσι οι προτάσεις του (13)

- (13) α. Βρήκες άλλη φορά ένα σπίτι που να σε βολεύει;
 β. Έχεις ξαναδεί γυναίκες που να είναι έτοιμες για όλα;
 γ. Πότε ξανά αγόρασες ρούχο που να σου πηγαίνει;

είναι αποδεκτές, παρά τη 'λεξιλογική προϋπόθεση' (χάρη στην παρουσία των *άλλη φορά*, *ξανα-* και *ξανά*) ότι ο αποδέκτης της ερώτησης βρήκε ένα (συγκεκριμένο) βολικό σπίτι (13α), βρίσκεται αντιμέτωπος με (συγκεκριμένες) γυναίκες που είναι έτοιμες για όλα (13β), ή αγόρασε μόλις ένα (συγκεκριμένο) ρούχο που του πηγαίνει (13γ). Είναι φανερό ότι και στις τρεις περιπτώσεις η προϋπόθεση βρίσκεται έξω από το πεδίο της ερώτησης. (Η (13α) πχ θα μπορούσε να παραφραστεί «Βρήκες τώρα ένα βολικό σπίτι, σου συνέβη άλλη φορά να βρεις...;»). Το γεγονός όμως αυτό δεν απειλεί τον αρχικό μας περιορισμό, να εμπίπτει δηλαδή στο πεδίο της τροπικότητας η (αόριστη) ονοματική φράση χωρίς συγκεκριμένο αντικείμενο αναφοράς, γιατί η ερώτηση δεν αφορά το σπίτι, τις γυναίκες και το ρούχο της προϋπόθεσης στις (13α), (13β) και (13γ), αντίστοιχα. (Αν συνέβαινε κάτι τέτοιο, τότε η (13α) πχ θα έπρεπε να παραφραστεί «Βρήκες τώρα ένα βολικό σπίτι, σου συνέβη άλλη φορά να βρεις το ίδιο σπίτι;»). Οι αόριστες ονοματικές φράσεις των τριών προτάσεων ανήκουν στο πεδίο της ερώτησης, και μπορούν να συνδεθούν μ' οποιοδήποτε αντικείμενο αναφοράς ανταποκρίνεται στο περιεχόμενο της αναφορικής σ' οποιοδήποτε δυνατό κόσμο.

1.2 Η υποτακτική και η προστακτική

Οι τροπικότητες της υποτακτικής και της προστακτικής επιτρέπουν υποτα-

κτική σε αναφορική πρόταση, αρκεί να εξασφαλίζεται η συνθήκη που ορίσαμε πιο πάνω, να εγκλείεται δηλαδή η προσδιοριζόμενη ονοματική φράση στο πεδίο της τροπικότητας. Πβ. τη διαφορά αποδοχής ανάμεσα στα παραδείγματα (14) και (15):

- (14) α. $\left. \begin{array}{l} \text{Να πάρεις} \\ \text{Πάρε} \end{array} \right\}$ γυναίκα που να σου είναι πιστή.
 β. $\left. \begin{array}{l} \text{Να φέρεις} \\ \text{Φέρε} \end{array} \right\}$ μια σκηνή που να χωράει 5 άτομα.
- (15) α. * $\left. \begin{array}{l} \text{Να πάρεις} \\ \text{Πάρε} \end{array} \right\}$ τη γυναίκα που να σου είναι πιστή.
 β. * $\left. \begin{array}{l} \text{Να φέρεις} \\ \text{Φέρε} \end{array} \right\}$ τη σκηνή που να χωράει 5 άτομα.

Η παρουσία του οριστικού άρθρου στις προτάσεις του (15) παραπέμπει σε συγκεκριμένα αντικείμενα αναφοράς: η ύπαρξή τους δεν είναι μέρος της επιθυμίας, εντολής, κτλ., που εκφράζει η έγκλιση του κύριου ρήματος. Αντίθετα, οι αόριστες ονοματικές φράσεις του (14) δεν έχουν συγκεκριμένο αντικείμενο αναφοράς με ταυτότητα ανεξάρτητη από τη θέληση του ομιλητή: ανήκουν κι οι δυο στο πεδίο της τροπικότητας.

Αυτές τις παρατηρήσεις μπορούμε και πάλι να τις ελέγξουμε με βάση τα ιδιοσυγκρατικά χαρακτηριστικά των δεικτών *κάποιος* - *κανείς* στην ανάπτυξη σχέσεων πεδίου. Οι προτάσεις στο (16) πχ

- (16) α. (?) $\left. \begin{array}{l} \text{Να πάρεις} \\ \text{Πάρε} \end{array} \right\}$ κάποιο ποδήλατο που να έχει ταχύτητες.
 β. (??) $\left. \begin{array}{l} \text{Να πάρεις} \\ \text{Πάρε} \end{array} \right\}$ κάποιες μπάλες που να κάνουν για βόλεϋ.,

όπου οι ονοματικές φράσεις τείνουν να καταλάβουν το εξωτερικό πεδίο, δεν είναι απόλυτα αποδεκτές με υποτακτική στην αναφορική, ενώ οι ίδιες προτάσεις με το δείκτη *κανείς* (ή με το μηδενικό δείκτη), που δίνει στην ονοματική του φράση το εσωτερικό πεδίο, δεν έχουν κανένα πρόβλημα:

- (17) α. $\left. \begin{array}{l} \text{Να πάρεις} \\ \text{Πάρε} \end{array} \right\}$ (κανένα) ποδήλατο που να έχει ταχύτητες.
 β. $\left. \begin{array}{l} \text{Να πάρεις} \\ \text{Πάρε} \end{array} \right\}$ μπάλες που να κάνουν για βόλεϋ.

Αξίζει να προσθέσουμε ότι η υποτακτική διατηρεί και σε μη ανεξάρτητες προτάσεις τα χαρακτηριστικά που είδαμε να μοιράζεται με την προστακτική. Έτσι στις αποτελεσματικές και τελικές, όπως και σε χρονικές προτάσεις, είναι ευπρόσδεκτες οι προσδιοριστικές αναφορικές με υπότακτική, εφόσον είναι σεβαστός ο γνωστός περιορισμός:

- (18) α. Δουλεύει σκληρά αυτό το καλοκαίρι, ώστε να πάρει ποδήλατο που να έχει ταχύτητες.
 β. Έλα σχετικά νωρίς, για να πάρεις μπάλες που να είναι κατάλληλες για βόλεϋ.
 γ. Δεν θα μιλήσεις, (πριν - μέχρι - προτού) να δεις σπίτι που να έχει μωβ παντζούρια.

Αν αντικαταστήσουμε τις αόριστες ονομαστικές φράσεις με οριστικές και σ' αυτά τα παραδείγματα, οι προσδιοριστικές αναφορικές παύουν να είναι αποδεκτές με υποτακτική (πβ. την αναλογία με το (15)):

- (19) α. * Δουλεύει σκληρά αυτό το καλοκαίρι, ώστε να πάρει το ποδήλατο που να έχει ταχύτητες.
 κτλ.

Είναι φανερό ότι οι σχέσεις πεδίου αντιστρέφονται με την αντικατάσταση, και οι ονομαστικές φράσεις αποκτούν συγκεκριμένη αναφορά · η (19α) πχ τείνει να συνδεθεί παράνομα με την ερμηνεία «Υπάρχει ένα (ορισμένο) ποδήλατο με ταχύτητες και δουλεύει σκληρά αυτό το καλοκαίρι ώστε να το πάρει», που θέλει την υποτακτική της αναφορικής έξω από το πεδίο της τροπικότητας.

1.3 Ο μέλλοντας

Και η τροπικότητα του μέλλοντα ευνοεί την υποτακτική σε αναφορικές προσδιοριστικές προτάσεις, με τους γνωστούς πάντοτε όρους. Πβ. τη διαφορά αποδοχής των (20α-β) από τα (21α-β), που αντιστρέφουν τις σχέσεις πεδίου:

- (20) α. Θα πάρω ένα αυτοκίνητο που να πιάει τα 100 χλμ/ώρα σε 11''.
 β. Θα του αγοράσω ένα παιχνιδάκι που να κουντίζεται εύκολα.
 (21) α. * Θα πάρω το αυτοκίνητο που να πιάει τα 100 χλμ/ώρα σε 11''.
 β. * Θα του αγοράσω το παιχνιδάκι που να κουντίζεται εύκολα.

Η συγκεκριμένη ανάγνωση των οριστικών ονομαστικών φράσεων με το ευρύτερο πεδίο στις προτάσεις του (21), που είναι υπεύθυνη για την ανωμαλία, φαίνεται καθαρότερα στις αποδεκτές αντίστοιχές τους με οριστική στην αναφορική προσδιοριστική:

- (22) α. Θα πάρω το αυτοκίνητο που πιάει τα 100 χλμ/ώρα σε 11''.
 β. Θα του αγοράσω το παιχνιδάκι που κουντίζεται εύκολα.

1.4 Η άρνηση

Η τροπικότητα της άρνησης επίσης προσφέρει το απαιτούμενο διατενές πλαίσιο για τις αναφορικές με υποτακτική, αρκεί η ονομαστική φράση που προσδιορίζουν να εμπίπτει στο αρνητικό πεδίο:

- (22) α. Δεν έχω δει μια φεμινίστρια που μ' αρέσει.
 β. Δεν έχω δει μια φεμινίστρια που να μ' αρέσει.

Η οριστική στην αναφορική του (22α) μπορεί να συνδεθεί μόνο με τη 'συγκεκριμένη' ανάγνωση της ονοματικής φράσης *μια φεμινίστρια* («Υπάρχει μια ορισμένη φεμινίστρια που...»): αντίθετα, η υποτακτική στην αναφορική πρόταση του (22β) προωθεί τη 'μη συγκεκριμένη' ανάγνωση: η ίδια ονοματική φράση μπορεί να αναφέρεται σ' οποιαδήποτε φεμινίστρια οποιουδήποτε δυνατού κόσμου.

Σε ανάλογες παρατηρήσεις καταλήγει και ο Farkas για τα Ρουμάνικα και τα Γαλλικά - Ιταλικά (ό.π.: 117-8 και 139-40, αντίστοιχα). Παραθέτω δυο Ρουμάνικα παραδείγματα αντίστοιχα με τα Ελληνικά στο (22) και το σχετικό του συμπεράσμα:

- (23) a. Nu am citit o teza care i-a placut lui Ion.
Δεν έχω διαβάσει μια διατριβή που του έχει αρέσει του Ιόν.
b. Nu am citit nici o teza care sa-i placa lui Ion.
Δεν έχω διαβάσει καμιά διατριβή που να του άρεσε του Ιόν.

«Έτσι, τα αρνητικά συμφραζόμενα είναι σαν τα διατενή συμφραζόμενα σ' ό,τι αφορά τη χρήση των αναφορικών με υποτακτική στα Ρουμάνικα: αν μια αναφορική απαντά μέσα σε μια ονοματική φράση που κι αυτή με τη σειρά της βρίσκεται μέσα στα συμφραζόμενα ενός αρνητικού, η υποτακτική είναι αποδεκτή στην αναφορική.»

Ή αξίζει να σημειώσουμε ακόμη ότι σ' ορισμένες περιπτώσεις η άρνηση προσφέρει το ισχυρότερο διατενή πλαίσιο στα Ελληνικά. Συγκεκριμένα, όταν η ονοματική φράση εισάγεται με τους emphaticούς δείκτες ΚΑΝΕΙΣ και ΕΝΑΣ, που έχουν το χαρακτηριστικό να «απορροφούν» την άρνηση (βλ. Veloudis 1982: 226 κε), η υποτακτική όχι απλώς επιτρέπεται, αλλά επιβάλλεται στην αναφορική προσδιοριστική. Πβ. την ανωμαλία στις β. προτάσεις των (24) και (25):

- (24) α. Δεν έχω δει ΚΑΜΙΑ φεμινίστρια που να μ' αρέσει.
β. * Δεν έχω δει ΚΑΜΙΑ φεμινίστρια που μ' αρέσει.

(25) α. Δεν έχω δει μια φεμινίστρια που να μ' αρέσει.
β. * Δεν έχω δει ΜΙΑ φεμινίστρια που μ' αρέσει.⁴

Η ιδιοσυγκρατική φύση των δεικτών τους εντάσσει τις ονοματικές φράσεις υποχρεωτικά στο πεδίο του αρνητικού, επιτρέποντας μία μόνο ερμηνεία, τη μη συγκεκριμένη, που παραπέμπει σ' οποιαδήποτε φεμινίστρια (οποιαδήποτε δυνατού κόσμου) ικανοποιεί τον όρο της αναφορικής. Αυτή όμως η ερμηνεία είναι

⁴ Η (24β) μπορεί να γίνει αποδεκτή μόνο σαν emphaticή αρνητική αντίδραση που αντιγράφει την ονοματική φράση της πρότασης που την προκάλεσε. Πβ. τον παρακάτω διάλογο:

A: Είδες καμιά φεμινίστρια που σ' αρέσει;

B: Δεν έχω δει ΚΑΜΙΑ «φεμινίστρια που μ' αρέσει».

όπου ο B παραπέμπει στη φράση ακριβώς που θέλει να αντικρούσει με την απάντησή του. Η (25β), απ' την άλλη μεριά, μπορεί να γίνει αποδεκτή μόνο αν η αναφορική αναγνωσθεί σαν παρενθετική (: Δεν έχω δει ΜΙΑ φεμινίστρια, που μ' αρέσει) και το emphaticό ΜΙΑ σαν αριθμητικό έξω από το πεδίο της άρνησης.

ασυμβίβαστη με την οριστική έγκλιση, που προορίζεται κανονικά για την έκφραση γεγονότων του πραγματικού κόσμου. Στην αλληλεπίδραση ανάμεσα στη φύση του ποσοτικού δείκτη και την ανάγνωση της ονοματικής φράσης θα επανέλθουμε παρακάτω.

1.5 Οι υποθετικές προτάσεις

Και το περιβάλλον των υποθετικών προτάσεων ενθαρρύνει την εκφορά των αναφορικών με υποτακτική, αρκεί βέβαια οι ονοματικές τους φράσεις να ανήκουν στο εμβαδόν της υπόθεσης:

- (26) α. Αν έχει πάρει γυναίκα που να ανήκει σε άλλο κόμμα, θα του κόψω
την καλημέρα.
β. Αν δω ένα βιβλίο που να μ' αρέσει, θα το πάρω.

Είναι φανερό ότι και οι δυο ονοματικές φράσεις που προσδιορίζουν οι αναφορικές στο (26) ελέγχονται από το πεδίο του *αν*: αποτελούν μέρος της υπόθεσης και δεν μπορούν να έχουν συγκεκριμένη αναφορά στον πραγματικό κόσμο.

Ωστόσο, εύκολα μπορεί να αντιπαραθέσει κανείς μια σειρά από παραδείγματα υποθετικών προτάσεων όπου οι αναφορικές με υποτακτική δεν είναι απόλυτα αποδεκτές:

- (27) α. (?) Αν περάσεις από δρόμους που να έχουν λακούβες, τλαιπωρείς
το αυτοκίνητό σου.
β. (?) Αν αγοράζουμε συσκευές που να κατασκευάζονται στην Ελλάδα,
βοηθάμε στον περιορισμό της ανεργίας.
γ. (?) Αν παντρευτείς μια γυναίκα που να καπνίζει τσιγάρο, θα γίνεις κι
εσύ καπνιστής.
κτλ.

Υπεύθυνη για την ανωμαλία στις (27α-γ) είναι χωρίς αμφιβολία η υποτακτική της αναφορικής: οι ίδιες προτάσεις γίνονται απόλυτα αποδεκτές, αν την αντικαταστήσουμε με οριστική.

Αυτή η αντιφατική συμπεριφορά των υποθετικών προτάσεων θα πρέπει ίσως να αποδοθεί στη φύση του πεδίου τους: φαίνεται ότι είναι πολύ χαλαρή η τροπικότητα της υπόθεσης, με αποτέλεσμα να χειρίζεται η γλώσσα το περιεχόμενο της αναφορικής σαν γεγονός του κόσμου μας: να το δέχεται σαν (όχι να το δηλώνει) πραγματικό, υποθέτοντας την αλήθεια του.⁵

Δεν υπάρχουν ανεξάρτητες μαρτυρίες που να προβιβάζουν αυτήν την υποψία σε εξήγηση. Υπάρχει ωστόσο ένα γεγονός που έμμεσα την ενθαρρύνει: το αρνητικό πεδίο είναι πολύ πιο αυστηρό από το υποθετικό. Πιο συγκεκριμένα, οι ανα-

⁵ Δεν είναι εύκολο να σημειώσει κανείς τα όρια της διάκρισης *υποθέτω* (: *δε δηλώνω*) *κάτι σαν γεγονός* / *δηλώνω κάτι σαν μη-γεγονός*. Αυτό το πρόβλημα όμως δε θα μας απασχολήσει εδώ. Για μας έχει σημασία να τεθεί η διάκριση, που φαίνεται να αντιστοιχεί σε κάποιο βαθμό στη γνωστή διαφοροποίηση ανάμεσα σε υποθετικές και υποθετικές του μη πραγματικού (counterfactuals).

φορικές προτάσεις εκφέρονται υποχρεωτικά με υποτακτική, όταν η ονοματική τους φράση εμπίπτει στο πεδίο της άρνησης (Πβ. τις μονοσήμαντες (22α) και (22β), και τις μη γραμματικές (24β) και (25β))· αντίθετα, στο πεδίο της υπόθεσης οι αναφορικές μπορούν να εκφέρονται με οριστική, ανεξάρτητα από τις σχέσεις πεδίου που έχει αναπτύξει η ονοματική τους φράση. Πβ. τη δισημία του (28):

(28) Αν δω ένα βιβλίο που μ' αρέσει, θα το πάρω.

Η ονοματική φράση *ένα βιβλίο* μπορεί να έχει συγκεκριμένη («Υπάρχει ένα ορισμένο βιβλίο που μ' αρέσει...») ή μη («Οποιοδήποτε βιβλίο, αρκεί να μου αρέσει...») αναφορά· μ' άλλα λόγια, μπορεί να ελέγχει, ή, διατηρώντας την οριστική, να ελέγχεται από το πεδίο της υπόθεσης.

Γενικότερα, η έκταση του υποθετικού πεδίου δεν είναι (εξαιτίας ίσως της χαλαρότητάς του) ο μοναδικός παράγοντας που έχει λόγο στην αποδοχή ή όχι της υποτακτικής. Υπάρχουν συμπληρωματικά τουλάχιστον τέσσερις ακόμη, που τους βλέπουμε αμέσως παρακάτω:

(α) Η όψη του ρήματος της υποθετικής. Πβ. τη διαφορά ανάμεσα στα παρακάτω παραδείγματα:

- (29) α. Αν ο Γιάννης πάρει γυναίκα που να ανήκει σε άλλο κόμμα, θα του
κόψω την καλημέρα.
β. Αν ο Γιάννης παίρνει γυναίκα που (?να) ανήκει σε άλλο κόμμα, θα
του κόψω την καλημέρα.

(β) Η σημασία του ρήματος της υποθετικής:

- (30) α. Αν γεννήσεις μωρό που να έχει γαλανά μάτια, θα έχω επιφυλάξεις
για την πατρότητά του.
β. (?) Αν γεννήσεις μωρό που έχει γαλανά μάτια, θα έχω επιφυλάξεις
για την πατρότητά του.
(31) α. (?) Αν εγκαταλείπεις μια γυναίκα που να έχει κατανόηση, είσαι ανό-
ητος.
β. Αν εγκαταλείπεις μια γυναίκα που έχει κατανόηση, είσαι ανόητος.

Είναι φανερή η σημασιολογική σύγκρουση στις δυο προβληματικές προτάσεις. Η οριστική της αναφορικής στην (30β) παραχωρεί κανονικά το ευρύτερο πεδίο στην ονοματική φράση: αυτή η διάταξη των πεδίων όμως είναι σημασιολογικά απαράδεκτη: «Υπάρχει ένα μωρό που έχει γαλανά μάτια, αν το γεννήσεις, θα...». Απ' την άλλη μεριά, η υποτακτική της αναφορικής στην (31α) προδικάζει απόδοση του εσωτερικού πεδίου στην ονοματική φράση· κι αυτή η διάταξη των πεδίων όμως είναι σημασιολογικά ανακόλουθη: «Αν (αυτή τη στιγμή) εγκαταλείπεις μια οποιαδήποτε γυναίκα που...»· η έννοια του *εγκαταλείπω* προϋποθέτει (όχι με την τεχνική σημασία του όρου) ότι ήδη υπάρχει δεσμός με μια (συγκεκριμένη) γυναίκα στον κόσμο μας, αυτήν που προσδιορίζει η αναφορική με την αδικαιολόγητη υποτακτική.

(γ) Ο χαρακτήρας του ρήματος της υποθετικής. Σε πολλές περιπτώσεις η δι-

ατενότητα του υποθετικού ρήματος ευνοεί τη χρήση της υποτακτικής στην αναφορική προσδιοριστική:

- (32) α. Αν ο Γιάννης βρει ένα κορίτσι που να τον καταλαβαίνει, να μου
τρυπήσεις τη μύτη.
β. (?) Αν ο Γιάννης βρει ένα κορίτσι που τον καταλαβαίνει, να μου
τρυπήσεις τη μύτη.

(δ) Το είδος της υπόθεσης. Όταν δηλώνεται το δυνατό ή το μη πραγματικό, η αναφορική φαίνεται να προτιμά την υποτακτική (αρκεί βέβαια η ονοματική της φράση να εμπίπτει στο πεδίο της υπόθεσης). Το θέμα όμως αυτό ανήκει στην επόμενη ενότητα.

1.6 Οι εκφράσεις του δυνατού και του μη πραγματικού

Και οι τροπικότητες του δυνατού και του μη πραγματικού, τέλος, επιτρέπουν τη χρήση της υποτακτικής σε αναφορικές προσδιοριστικές ονοματικών φράσεων που εμπίπτουν στο πεδίο τους σε ανεξάρτητες ή υποθετικές προτάσεις. Πβ. τα παραδείγματα που ακολουθούν:

- (33) α. Αν πρότεινα μια λύση που να είναι αποδεκτή από όλους, θα με μετέθεταν.
β. Αν πρότεινα μια λύση που είναι αποδεκτή από όλους, θα με μετέθεταν.
(34) α. Αν είχε μυαλό, θα έπαιρνε μια γυναίκα που να έχει προίκα.
β. Αν είχε μυαλό, θα έπαιρνε μια γυναίκα που έχει προίκα.
(35) α. Αν πρότεινα μια λύση που να έχει πολλά πλεονεκτήματα, θα μου έκαναν μια έκθεση που να τη ζηλεύουν όλοι.
β. Αν πρότεινα μια λύση που έχει πολλά πλεονεκτήματα, θα μου έκαναν μια έκθεση που τη ζηλεύουν όλοι.

Είναι φανερό ότι στις α. προτάσεις οι ονοματικές φράσεις που προσδιορίζει η αναφορική αναγκαστικά εμπίπτουν στο πεδίο της τροπικότητας: δεν έχουν συγκεκριμένη αναφορά στον πραγματικό κόσμο. Αντίθετα, στις β. προτάσεις οι ίδιες ονοματικές φράσεις εμπίπτουν ή όχι (πβ. τη δισημία στην απόδοση του (34β) και στην υπόθεση του (35β)) ή δεν εμπίπτουν σε καμιά περίπτωση (πβ. τη 'συγκεκριμένη' τους ανάγνωση στη μονοσήμαντη υπόθεση του (33β) ή στη μονοσήμαντη απόδοση του (35β)) στο πεδίο της τροπικότητας.

Τις παρατηρήσεις αυτές μπορούμε να επιβεβαιώσουμε, αν αντικαταστήσουμε τον αόριστο δείκτη *μια* με το οριστικό άρθρο: οι οριστικές ονοματικές φράσεις, με τη συγκεκριμένη αναφορά (: ευρύτερο πεδίο) είναι αποδεκτές μόνο στις β. προτάσεις.

Στο σημείο αυτό ολοκληρώνεται η συντακτική οριοθέτηση των αναφορικών προτάσεων με υποτακτική και μπορούμε να κάνουμε ένα γενικότερο σημασιολογικό σχόλιο. Όπως ήδη σημειώσαμε, οι τροπικότητες που επιτρέπουν τη χρήση της υποτακτικής στις αναφορικές μοιράζονται ένα σημαντικό χαρακτηριστικό: το περιεχόμενο της πρότασης που τροποποιούν δε δηλώνει γεγονός του πραγμα-

τικού κόσμου· μ' άλλα λόγια, αν δεχτούμε ότι ο κόσμος μας στοιχειοθετείται από τα μέλη ενός συνόλου προτάσεων (propositions) Σ, κανένα από τα παραδείγματα τροπικότητας που εξετάσαμε δε θα ανήκει σ' αυτό το σύνολο. Με την τροπικότητα της ερώτησης πχ ο ομιλητής αναρωτιέται αν το περιεχόμενο της πρότασης είναι μέλος του Σ· με την υποτακτική και την προστακτική εκφράζει τι επιθυμεί, εύχεται, κτλ, να αποτελέσει μέλος του Σ· με το μέλλοντα δηλώνει μια πρόταση (proposition) ενός διαφορετικού συνόλου Σ', που οριοθετεί έναν άλλο (μελλοντικό) δυνατό κόσμο· με την άρνηση αποκλείει μια πρόταση από τα μέλη του Σ, εγγράφοντας σ' αυτό την αντίθετή της, κτλ. Το γεγονός, τώρα, ότι οι τροπικότητες που συνδυάζονται με την υποτακτική δηλώνουν μη-γεγονότα δεν είναι συμπωματικό. Όπως έχει υποστηριχτεί για ανεξάρτητους λόγους (βλ. Βελούδης – Warburton ό.π., και Warburton – Βελούδης ό.π.), η υποτακτική είναι η έγκλιση που εκφράζει μη-γεγονότα (σε αντίθεση με την οριστική, που είναι η έγκλιση του πραγματικού)· θα ήταν λοιπόν σημασιολογικά ασύμμετρο μια τέτοια έγκλιση να βρίσκει φιλοξενία σε περιβάλλοντα που συνδέονται με τη δήλωση του πραγματικού. Έτσι εξηγείται γιατί η υποτακτική «συναναστρέφεται» τις τροπικότητες που συζητήσαμε· και γιατί όλες χωρίς καμιά εξαίρεση εκφράζουν μη-γεγονότα.

Με βάση αυτές τις παρατηρήσεις μπορούμε να διατυπώσουμε ένα γενικότερο συμπέρασμα σχετικά με την κατανομή των αναφορικών με υποτακτική: οι προτάσεις αυτές απαντούν μόνο σε περιβάλλοντα που είναι σημασιολογικά ομόλογα με την έγκλισή τους.

Μπορούμε να περάσουμε τώρα στο δεύτερο μέρος της μελέτης μας. Θα συζητήσουμε εδώ τρία θέματα που συμπληρώνουν τη σημασιολογική εικόνα των αναφορικών προσδιοριστικών με υποτακτική: τη σχέση της αντίθεσης 'συγκεκριμένο'/'μη συγκεκριμένο' με τη γνωστή διάκριση 'αναφορικό'/'προσδιοριστικό' του Donnellan, την επίδραση των ιδιοσυγκρατικών χαρακτηριστικών του δείκτη στην ανάγνωση της ονοματικής του φράσης, και, τέλος, την αντιστοιχία των ελλειπτικών με τις μη ελλειπτικές αναφορικές.

2. Η διάκριση 'αναφορική'/'προσδιοριστική' στις αόριστες ονοματικές φράσεις

Είναι πια κοινός τόπος στη βιβλιογραφία (Heringer 1969, Cole 1975, Rivero 1975, Farkas 1982) να συνδέεται, ή και να ταυτίζεται, η αντίθεση 'συγκεκριμένη'/'μη συγκεκριμένη', που είδαμε να χαρακτηρίζει την ανάγνωση μιας αόριστης ονοματικής φράσης, με τη γνωστή διάκριση 'αναφορική'/'προσδιοριστική' οριστική περιγραφή (definite description) του Donnellan (1971), που επεκτείνεται και στις αόριστες ονοματικές φράσεις. Όπως παρατηρεί ο Farkas (ό.π.: 11) παραπέμποντας στον Cole, αόριστες ονοματικές φράσεις όπως αυτή στην πρόταση *Mary wants to go to an Ivy League University* μπορούν να αναγνωσθούν με δυο μόνο, κι όχι με τέσσερις, διαφορετικούς τρόπους: οι συγκεκριμένες είναι αναφορικές (ποτέ προσδιοριστικές), ενώ οι μη συγκεκριμένες είναι προσδιοριστικές (ποτέ αναφορικές).

Ποια είναι όμως η διάκριση αναφορική/προσδιοριστική ονοματική περιγραφή; Σύμφωνα με τον εμπνευστή της, μια έκφραση του τύπου *ο δολοφόνος του Σμιθ* μπορεί να χρησιμοποιηθεί αναφορικά, για να ονομάσει ένα συγκεκριμένο άτομο (Πβ. τη χρήση της πρότασης *Ο δολοφόνος του Σμιθ είναι ψυχοπαθής* πχ στο δικαστήριο κατά τη διάρκεια της δίκης, με τον ένοχο της δολοφονίας πα-

ρόντα), ή προσδιοριστικά, προκειμένου να δηλωθεί κάτι σχετικά με οποιοδήποτε (μη συγκεκριμένο) άτομο ανταποκρίνεται στην οριστική περιγραφή (Πβ. τη χρήση της ίδιας πρότασης από τον ιατροδικαστή μετά την εξέταση του πτώματος και ενώ ο δολοφόνος είναι ακόμη άγνωστος):

«Ένας ομιλητής που χρησιμοποιεί μια οριστική περιγραφή αναφορικά σε μία απόφαση... χρησιμοποιεί την περιγραφή για να δώσει τη δυνατότητα στο ακροατήριό του να απομονώσει αυτόν ή αυτό για το οποίο γίνεται λόγος και δηλώνει κάτι γι' αυτό το πρόσωπο ή πράγμα».

ενώ

«Ένας ομιλητής που χρησιμοποιεί μια οριστική περιγραφή προσδιοριστικά σε μια απόφαση δηλώνει κάτι για οποιονδήποτε ή οτιδήποτε είναι το-και-το.» (Donnellan ό.π.: 102).

Εύκολα μπορούμε να επεκτείνουμε αυτές τις παρατηρήσεις και στις αόριστες ονοματικές φράσεις με αναφορική προσδιοριστική που εξετάζουμε⁶. Όπως παρατηρεί ο Farkas (ό.π.: 14), «μια ΑΝΑΦΟΡΙΚΗ Ο(νοματική) Φ(ράση) θεωρείται ότι αναφέρεται σ' ένα άτομο που υπάρχει σ' ένα συγκεκριμένο κόσμο· οι ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΕΣ ΟΦ αναφέρονται σε πιθανόν διαφορετικά άτομα σ' ένα σύνολο δυνατών κόσμων, δηλαδή είναι 'non-rigid designators'».⁷ Πβ. την υποθετική πρόταση στο τελευταίο μας παράδειγμα:

(35) α. Αν πρότεινα μια λύση που να έχει πολλά πλεονεκτήματα,...

β. Αν πρότεινα μια λύση που έχει πολλά πλεονεκτήματα,...

Η μη συγκεκριμένη ονοματική φράση στο (35α) είναι προσδιοριστική: ο ομιλητής εμφανίζεται εδώ να μην έχει έτοιμη τη λύση· δηλώνει κάτι για οποιαδήποτε λύση (σ' οποιονδήποτε δυνατό κόσμο) «είναι το-και-το», ανταποκρίνεται δηλαδή στον προσδιορισμό της αναφορικής. Απ' την άλλη μεριά, η συγκεκριμένη από τις δυο αναγνώσεις της ονοματικής φράσης στο (35β) είναι αναφορική: ο ομιλητής έχει έτοιμη τη λύση· κάνει χρήση του προσδιορισμού, για να παραπέμψει τους ακροατές του σε μια (συγκεκριμένη) λύση. (Η μόνη διαφορά ανάμεσα στη συγκεκριμένη (και αναφορική) ανάγνωση της αόριστης ονοματικής φράσης του (35β) και τη (συγκεκριμένη και αναφορική) οριστική ονοματική φράση του (36β))

(36β) Αν πρότεινα τη λύση που έχει πολλά πλεονεκτήματα,...

φαίνεται να είναι ότι ο ομιλητής με τη χρήση του οριστικού άρθρου προϋποθέτει γνώση της λύσης και από τους ακροατές). Αντίθετα, η δεύτερη ανάγνωση (μη συγκεκριμένη) του (35β) έχει τα ίδια χαρακτηριστικά με την ανάγνωση του (35α).

Με βάση αυτές τις παρατηρήσεις μπορούμε γενικότερα να πούμε ότι ανάμεσα στις δύο «ακραίες» δυνατότητες, οριστική ονοματική φράση με οριστική

⁶ Βλ. και Rivero (ό.π.) και Farkas (ό.π.) για τα Ισπανικά και τα Ρουμάνικα, αντίστοιχα.

⁷ 'Non-rigid designators' λέγονται οι όροι που η 'έκτασή' (extension) τους δεν παραμένει αυστηρά σταθερή, αλλά μπορεί να ποικίλλει από τον ένα δυνατό κόσμο στον άλλο.

στην αναφορική (πβ. 36β), απ' τη μια, και αόριστη ονομαστική φράση με υποτακτική στην αναφορική (πβ. 35α), απ' την άλλη, η Νέα Ελληνική παρεμβάλλει μια ενδιάμεση (: αόριστη ονομαστική φράση με οριστική στην αναφορική· πβ. 35β) που συγκεντρώνει τα σημασιολογικά χαρακτηριστικά των δύο άλλων. Οι τρεις αυτές δυνατότητες απεικονίζονται με τη μορφο-συντακτική τους κάλυψη στον πίνακα που ακολουθεί:

οριστικός δείκτης οριστική	αόριστος δείκτης οριστική	αόριστος δείκτης υποτακτική
↓	↓	↓
συγκεκριμένο αναφορικό	συγκεκριμένο / μη συγκεκριμένο αναφορικό / προσδιοριστικό	μη συγκεκριμένο προσδιοριστικό

Πίνακας 1: Οι δυνατότητες ερμηνείας των ονομαστικών φράσεων με αναφορική προσδιοριστική σε συνάρτηση με τα μορφο-συντακτικά τους χαρακτηριστικά.

Η σύνδεση της διάκρισης αναφορική/προσδιοριστική με γραμματικά χαρακτηριστικά όμως παραπέμπει σ' ένα πρόβλημα που γεννήθηκε ταυτόχρονα με τη διάκριση: είναι πραγματολογική ή σημασιολογική η φύση της;

Ο Donnellan χαρακτηρίζει τη διάκρισή του πραγματολογική μάλλον παρά σημασιολογική (ό.π.: 110):

«Γενικά, το εάν μια οριστική περιγραφή χρησιμοποιείται ή όχι αναφορικά ή προσδιοριστικά βρίσκεται σε συνάρτηση με τις προθέσεις του ομιλητή σε μια συγκεκριμένη περίπτωση. 'Ο δολοφόνος του Σμιθ' μπορεί να χρησιμοποιηθεί με τον ένα ή τον άλλο τρόπο στην πρόταση 'Ο δολοφόνος του Σμιθ είναι ψυχοπαθής'. Δεν φαίνεται εύλογο να το ερμηνεύσουμε σαν αμφισημία της πρότασης. Η γραμματική δομή της πρότασης μου φαίνεται να είναι η ίδια είτε η περιγραφή χρησιμοποιείται αναφορικά είτε χρησιμοποιείται προσδιοριστικά: δηλαδή, δεν πρόκειται για συντακτική αμφισημία. Κι ούτε φαίνεται καθόλου δελεαστικό να υποθέσουμε πως υπάρχει αμφισημία στη σημασία των λέξεων: δε μοιάζει να είναι σημασιολογικά αμφιλεγόμενη. (Ίσως θα μπορούσαμε να πούμε ότι η πρόταση είναι πραγματολογικά

αμφίσημη: η διάκριση ανάμεσα στους ρόλους που παίζει η [οριστική] περιγραφή βρίσκεται σε συνάρτηση με τις προθέσεις του ομιλητή).»

Τον πραγματολογικό χαρακτήρα της διάκρισης υπερασπίζονται και οι Partee (1972), Kripke (1977) (βλ. κριτική απ' το Farkas ό.π.: 10κε). Αντίθετα, οι Hintikka (1969), McCawley (1970, 1973), Hasegawa (1972), Jackendoff (1972), Rivero (1975) και Farkas (1982) πιστεύουν ότι η διάκριση ανήκει στην περιοχή της γραμματικής, κι όχι της πραγματολογίας. Από τους εκπροσώπους της δεύτερης άποψης μεγαλύτερο ενδιαφέρον έχει η Rivero, γιατί οι παρατηρήσεις της επαληθεύονται από τα δεδομένα της Νέα Ελληνικής, που δεν είχε υπόψη της.

Αναλύοντας τις ονοματικές φράσεις της Ισπανικής η Rivero (ό.π.: 37-40) παρατηρεί ότι η γραμματική μορφή μπορεί να κάνει με επιτυχία τη διάκριση ανάμεσα σε αναφορικές και μη αναφορικές ονοματικές φράσεις. Όπως στα Νέα Ελληνικά η υποτακτική (βλ. παραπάνω), στα Ισπανικά η έγκλιση (οριστική ή υποτακτική) της αναφορικής μπορεί να απομονώσει τη μια από τις δυο αναγνώσεις της ονοματικής φράσης της (Στα Ισπανικά, μάλιστα, αυτό ισχύει και για τις οριστικές ονοματικές φράσεις, που επίσης επιτρέπουν την εναλλαγή οριστικής / υποτακτικής στην αναφορική).

Αυτήν την παρατήρηση συμπληρώνει η Rivero και με μια σειρά άλλες, που τροφοδοτούνται το ίδιο καλά και από τα δικά μας δεδομένα. Τις παραθέτουμε εδώ πλαισιωμένες με αντίστοιχα παραδείγματα από τα Νέα Ελληνικά:

(α) Μια ονοματική φράση (αόριστη στα Νέα Ελληνικά) δεν μπορεί να προσδιορίζεται από αναφορικές με διαφορετικές εγκλίσεις. Πβ. τη διαφορά ανάμεσα στη μη γραμματική (37α) και τις γραμματικές (37β-γ):

- (37) α. * Ψάχνω για το γιο μου ένα βιβλίο που μιλάει για το διάστημα και (που) να είναι μεγάλου σχήματος.
 β. Ψάχνω για το γιο μου ένα βιβλίο που να μιλάει για το διάστημα και (που) να είναι μεγάλου σχήματος.
 γ. Ψάχνω για το γιο μου ένα βιβλίο που μιλάει για το διάστημα και (που) είναι μεγάλου σχήματος.

(β) Αν μια ονοματική φράση συνοδεύεται από μια πλήρη και από μια ελλιπή (αμφίσημη) αναφορική πρόταση, έχει, όπως και η (σε άλλα περιβάλλοντα αμφίσημη) ελλιπής αναφορική, μόνο μία ανάγνωση: αυτήν που ορίζει η έγκλιση στην πλήρη αναφορική. Στα Νέα Ελληνικά είναι εμφανής αυτή η σημασιολογική ευθυγράμμιση, όταν η αναφορική εκφέρεται με υποτακτική. Πβ. τη διαφορά σε δυνατότητες ερμηνείας ανάμεσα στα δυο παραδείγματα του (38):

- (38) α. Ψάχνω ένα βιβλίο μεγάλου σχήματος.
 β. Ψάχνω ένα βιβλίο μεγάλου σχήματος που να μιλάει για το διάστημα.

Η παρουσία της υποτακτικής απαλείφει στο (38β) τη συγκεκριμένη-αναφορική από τις δύο αναγνώσεις που συντηρεί το (38α) με την ελλιπή αναφορική.

(γ) Οι αναφορικές παρενθετικές προτάσεις μπορούν να ακολουθούν συγκεκριμένες-αναφορικές μόνο ονοματικές φράσεις. Πβ. τη διαφορά γραμματικότητας ανάμεσα στο συγκεκριμένο-αναφορικό (39α) και το μη συγκεκριμένο-προσδιοριστικό (39β):

- (39) α. Ψάχνω το βιβλίο που μιλάει για το διάστημα, που είναι μεγάλου σχήματος.
 β. * Ψάχνω ένα βιβλίο που να μιλάει για το διάστημα, που είναι μεγάλου σχήματος.

Πβ. επίσης τη διαφορά σε δυνατότητες ανάγνωσης ανάμεσα στο αμφίσημο (38α) και το δίδυμό του με την παρενθετική (38γ):

- (38) α. Ψάχνω ένα βιβλίο μεγάλου σχήματος.
 γ. Ψάχνω ένα βιβλίο μεγάλου σχήματος, που μιλάει για το διάστημα.

Η παρουσία της παρενθετικής αναφορικής στη δεύτερη πρόταση την κάνει μονοσήμαντη, αποκλείοντας τη μη συγκεκριμένη ερμηνεία της ονοματικής φράσης.

Σ' αυτές τις παρατηρήσεις μπορούμε να προσθέσουμε δύο ακόμη από τα Νέα Ελληνικά:

(δ) Μια οριστική ονοματική φράση δεν μπορεί να προσδιορίζεται από αναφορική που εκφέρεται με υποτακτική (βλ. Πίνακα 1). Πβ. τη μη γραμματικότητα του (40):

- (40) * Ψάχνω το βιβλίο που να μιλάει για το διάστημα.

(ε) Αν ένας όρος μιας αναφορικής πρότασης που προσδιορίζει (αόριστη) ονοματική φράση προσδιορίζεται από άλλη αναφορική πρόταση, η έγκλιση σ' αυτή τη δεύτερη δεν μπορεί να είναι υποτακτική, όταν η πρώτη αναφορική εκφέρεται με οριστική. Πβ. τα παραδείγματα στο (41):

- (41) α. * Ψάχνω για το γιο μου ένα βιβλίο που έχει πολύχρωμες εικόνες που να δείχνουν το διάστημα.
 β. Ψάχνω για το γιο μου ένα βιβλίο που να έχει πολύχρωμες εικόνες που να δείχνουν το διάστημα.
 γ. Ψάχνω για το γιο μου ένα βιβλίο που έχει πολύχρωμες εικόνες που δείχνουν το διάστημα.
 δ. Ψάχνω για το γιο μου ένα βιβλίο που να έχει πολύχρωμες εικόνες που δείχνουν το διάστημα.

Μ' αυτές τις παρατηρήσεις γίνεται φανερό η γραμματικοποίηση της διάκρισης συγκεκριμένη (αναφορική) / μη συγκεκριμένη (προσδιοριστική) και στα Νέα Ελληνικά· παράλληλα συμπληρώνεται η γραμματική εικόνα των αόριστων ονοματικών φράσεων με υποτακτική. Εξακολουθεί όμως να είναι χωρίς απάντηση το πρόβλημα της γραμματικής απεικόνισης της διάκρισης. Από νωρίς (πβ. Baker 1966, Karttunen 1969· βλ. Rivero ό.π.: 38) είχαν αρχίσει να προτείνονται λύσεις που είναι ίσως περισσότερο γνωστές από τον προβληματισμό των φιλοσόφων πάνω στην αντίθεση *de dicto/de re* και την (σε πολλές περιπτώσεις) συνώνυμή της *opaque* (ασαφής) / *transparent* (διαφανής)⁸: η συγκεκριμένη ανάγνωση

⁸ Στη διάκριση αυτή φαίνεται να παραπέμπει απευθείας και η παρατήρηση του Donnellan

συνδέεται με το ευρύ (εξωτερικό) πεδίο και η μη συγκεκριμένη με το στενό (εσωτερικό) πεδίο ενός ποσοτικού δείκτη σε σχέση με το διατενές ή τροπικό ρήμα της πρότασης (Μερικοί μάλιστα κάνουν λόγο και για αφηρημένα επιτελεστικά ρήματα ή συντελεστές (operators), αποδίδοντας γενικά τη διάκριση του Donnellan σε αμφισημία πεδίου· πβ. Farkas για το δεοντικό συντελεστή $\square$). Συχνά γίνεται αναφορά στο σύστημα επιστημικής λογικής (epistemic logic) του Hintikka (πχ Rivero ό.π.: 37 και Farkas ό.π.: 82) για τα ρήματα που δηλώνουν τη στάση του ομιλητή προς το περιεχόμενο της πρότασής του (propositional attitude verbs). Ο Hintikka (ό.π.: 103) ξεκινώντας από μια διάκριση ανάμεσα σε 'στάσεις' προς οποιονδήποτε (ή ο,τιδήποτε) συμβαίνει να αναφερόμαστε μ' έναν όρο και 'στάσεις' προς ένα ορισμένο άτομο, ανεξάρτητα από το πώς συμβαίνει να αναφερόμαστε σ' αυτό, συνδέει προτάσεις όπως *Ο α πιστεύει ότι ο επόμενος κυβερνήτης της Καλιφόρνιας θα είναι δημοκρατικός* με δύο διαφορετικές αποφάνσεις:

(i) B_α (g είναι δημοκρατικός)

(ii) $(\exists x) ((x=g) \ \& \ B_\alpha$ (x είναι δημοκρατικός)

(όπου g αντιπροσωπεύει τη φράση 'ο επόμενος κυβερνήτης της Καλιφόρνιας' και B_α λειτουργεί σαν συνάρτηση που αποδίδει στο συγκεκριμένο άτομο α ένα σύνολο δυνατών κόσμων (αυτούς που είναι ομόλογοι με τη 'στάση' του α)).

Στην απόφαση (ii) γίνεται λόγος για ένα άτομο, το μελλοντικό κυβερνήτη, που υπάρχει στον πραγματικό κόσμο, ενώ στην απόφαση (i) ο μελλοντικός κυβερνήτης τοποθετείται στο σύνολο των δυνατών κόσμων που είναι ομόλογοι με τις απόψεις του α· σ' αυτό το σύνολο όμως μπορεί να μην ανήκει και ο πραγματικός κόσμος. Οι αναλογίες με τη διάκριση του Donnellan (βλ. Rivero ό.π.: 37) και τη γνωστή αντίθεση de dicto / de re είναι φανερές. Είναι επίσης φανερό ότι με μικρές προσθήκες το σύστημα του Hintikka θα μπορούσε να καλύψει περιγραφικά τη διπλή ανάγνωση και αόριστων ονοματικών φράσεων (Πβ. την αξιοποίησή του από τον Farkas ό.π.).

Η χρήση του υπαρκτικού ποσοτικού δείκτη για τη δήλωση της διάκρισης 'συγκεκριμένη/μη συγκεκριμένη αόριστη έκφραση' δεν είναι, όμως, καθολικά αποδεκτή. Οι Kasher και Gabbay (1976) πχ εξαρτούν την αμφισημία αόριστων ονοματικών φράσεων από τη βασική δομική έννοια 'ανήκει στο πεδίο τού', αλλά αποδοκιμάζουν τη απεικόνισή της σαν αμφισημία πεδίου του υπαρκτικού δείκτη (ό.π.: 150-5 και 156-9). Τροποποιώντας και επεκτείνοντας τις απόψεις του Montague (1973) καταγράφουν τη 'συγκεκριμένη' αόριστη έκφραση σαν ανεξάρτητο όρισμα (argument) του κύριου κατηγορήματος με ένα ορισμένο status, και τη 'μη συγκεκριμένη' σαν μέρος ενός άλλου ανεξάρτητου ορίσματος, με άλλο status, του

ότι μια προσδιοριστική (: μη συγκεκριμένη) περιγραφή είναι ουσιώδης για το υπόλοιπο της απόφασης, ενώ μια αναφορική (: συγκεκριμένη) όχι: μπορούμε να αντικαταστήσουμε αυτή τη δεύτερη με οποιαδήποτε άλλη περιγραφή, αρκεί να εξασφαλίζεται η σταθερή σύνδεση με το ίδιο αντικείμενο αναφοράς. Από τα 'ασαφή' και τα 'διαφανή' συμφραζόμενα, επίσης, μόνο τα δεύτερα (: de re - αναφορική - συγκεκριμένη ανάγνωση) επιτρέπουν σ' έναν όρο να εναλλάσσεται *salva veritate* (=χωρίς να θίγεται η τιμή αλήθειας της απόφασης) με άλλους που έχουν το ίδιο αντικείμενο αναφοράς. Βλ. και Cole (ό.π.: 673 κε).

ίδιου κατηγορήματος: πβ. τη διαφορετική θέση της έκφρασης *a book* στις αναλύσεις (i) και (ii), αντίστοιχα, της πρότασης τους *Luce expects Pinch to ask him for a book*:

- (i) EXPECT (Luce, < Pinch, Luce, a book >, xyz [ASK (x, < x y >, uvw [G (u, v, w)])])
 (ii) EXPECT (Luce, < Pinch, Luce >, xy [ASK (x, < x, y, a book >, uvw [G (u, v, w)])])

Το κύριο κατηγορήμα *EXPECT* εκφράζει τη στάση του ατόμου στο οποίο αντιστοιχεί το πρώτο όρισμα, *Luce*, προς το περιεχόμενο που απεικονίζει το (διατενές) τρίτο όρισμα. Το δεύτερο όρισμα, με τις γωνιώδεις αγκύλες, δηλώνει τη σειρά των ατόμων-αντικειμένων αναφορικά με τα οποία εκφράζεται η στάση: το υποκειμένο της στάσης, το άτομο δηλαδή στο οποίο αντιστοιχεί το πρώτο όρισμα, είναι σε θέση να επιτελέσει μια 'πράξη αναφοράς' σε σχέση με το καθένα απ' αυτά. Η απουσία λοιπόν της αόριστης έκφρασης *a book* από το δεύτερο όρισμα του (ii) έχει συγκεκριμένο νόημα: δηλώνει την αδυναμία του υποκειμένου της στάσης να αποδώσει σ' αυτή την έκφραση συγκεκριμένο αντικείμενο αναφοράς (: μη συγκεκριμένη, προσδιοριστική ανάγνωση). Στην περίπτωση αυτή η έκφραση *a book* εγγράφεται στο τρίτο όρισμα (συναποτελεί το δεύτερο όρισμα του κατηγορήματος *ASK*). Κι αυτό, γιατί το τρίτο όρισμα έχει διαφορετικό status από το δεύτερο: συνδέεται με όλους τους εναλλακτικούς (alternative) δυνατούς κόσμους, που είναι ομόλογοι με τις προσδοκίες του υποκειμένου της στάσης: και σ' αυτό το διατενές πλαίσιο το αντικείμενο αναφοράς της αόριστης έκφρασης *a book* δεν ελέγχεται πια από το υποκειμένο: μπορεί να είναι ο,τιδήποτε σ' αυτούς τους εναλλακτικούς κόσμους αντιστοιχεί στην περιγραφή «a book». Για να ολοκληρώσουμε το σχολιασμό των αναλύσεων (i) και (ii), το τριαδικό κατηγορήμα *G (u, v, w)* σημαίνει «ο *v* δίνει το *w* στον *u*» και η εμφάνιση του *z* στο δεύτερο όρισμα του *ASK* στην ανάλυση (i) υπογραμμίζει το γεγονός ότι όχι μόνο ο *Luce* αλλά και ο *Pinch* είναι σε θέση να επιτελέσει 'πράξη αναφοράς' σε σχέση με το βιβλίο στη 'συγκεκριμένη' ανάγνωση της πρότασης.⁹

Για γλώσσες που εκφράζουν την αντίθεση συγκεκριμένη / μη συγκεκριμένη και με οριστικές ονομαστικές φράσεις, όπως η Ισπανική, πρόσφορο θα ήταν επίσης ένα σύστημα κατηγορηματικής λογικής δευτέρας τάξεως (second-order predicate logic) με τους λογικούς συντελεστές *t*- operator (για την de dicto- μη συγκεκριμένη ανάγνωση) και *l*- operator (για την de re- συγκεκριμένη ανάγνωση)¹⁰.

⁹ Οι Kashner και Gabbay εμπλουτίζουν την ανάλυσή τους μ' ένα 'υπερ-διατενές' ('hyper-intensional') κατηγορήμα, το SATISFY, αντίστοιχο των επιτελεστικών ρημάτων, που επιτρέπει να διαχωρίζουμε τις περιπτώσεις όπου ο ομιλητής είναι σε θέση να επιτελέσει πράξη αναφοράς από εκείνες όπου αυτό ισχύει μόνο για το άτομο στο οποίο αναφέρεται το πρώτο όρισμα του κύριου κατηγορήματος: κι ακόμη να διακρίνουμε ανάμεσα σ' αυτό που λέμε ή θα μπορούσαμε να πούμε και αυτό που καταλαβαίνει ο ακροατής μας. Τέτοιου είδους διακρίσεις, όμως, και στοιχεία όπως ο ομιλητής, κτλ., δε θα ήταν όλοι οι σημασιολόγοι πρόθυμοι να τα συμπεριλάβουν σε μια σημασιολογική ανάλυση.

¹⁰ Στο πλαίσιο αυτής της λογικής η αμφισημία της πρότασης *O* *a πιστεύει ότι ο άνθρωπος που κυβερνά την Καλιφόρνια είναι δημοκρατικός* πχ μπορεί να καταγραφεί ως εξής:

(i) $B_{\alpha} D (ix (G (x, c)))$

(ii) $((\lambda x) (B_{\alpha} (D (x)))) (ix (G (x, c)))$

(όπου $D =$ 'είναι δημοκρατικός', $G =$ 'κυβερνά', και $c =$ 'Καλιφόρνια').

3. Η αντιστοιχία των χαρακτηριστικών ενός δείκτη με την ανάγνωση της ονοματικής του φράσης

Ενδιαφέρον έχει η αλληλεπίδραση ανάμεσα στην ερμηνεία της ονοματικής φράσης και τα σημασιολογικά χαρακτηριστικά του εισαγωγικού στοιχείου της. Έχει ανεξάρτητα (βλ. Veloudis ό.π.: κεφ. III) διαπιστωθεί ότι τα στοιχεία *κάποιος*, *κανείς* και *ΚΑΝΕΙΣ* δε μοιράζονται την ίδια κατανομή, διαφέρουν στη σημασία και δεν ευθυγραμμίζονται ως προς τις σχέσεις πεδίου. Πιο συγκεκριμένα, οι τύποι *κάποιος* και *ΚΑΝΕΙΣ* έχουν σημασιολογική συνάφεια: λειτουργούν σαν προσδιοριστικοί δείκτες (determiners)¹¹ και προσφέρονται για συγκεκριμένη ή μη συγκεκριμένη ανάγνωση· διαφέρουν όμως στα συντακτικά τους χαρακτηριστικά: το *ΚΑΝΕΙΣ* απαντά μόνο σε αρνητικά περιβάλλοντα και δεν αποκτά ποτέ ευρύ πεδίο, ενώ το *κάποιος* δεν έχει τέτοιους περιορισμούς· η τάση του μάλιστα είναι να παίρνει το ευρύ πεδίο. Απ' την άλλη μεριά, το μη εμφατικό *κανείς* είναι ποσοτικός δείκτης (quantifier) με δεδομένη τη μη συγκεκριμένη ανάγνωση (βλ. Veloudis ό.π.: 194κε) που απαντά σε ορισμένα μόνο περιβάλλοντα (βλ. Veloudis ό.π.: 180-1) με στενό πάντοτε πεδίο. Ορισμένα από τα ιδιοσυγκρατικά αυτά χαρακτηριστικά έχουν ήδη διασταυρωθεί με τις παρατηρήσεις μας για τις τροπικότητες παραπάνω. Ωστόσο η σημασιολογική ανάλυση των ονοματικών προτάσεων με αναφορικές που μεσολάβησε δίνει τις προϋποθέσεις για μια ακόμη διασταύρωση.

Είδαμε στη συζήτηση της άρνησης ότι το *ΚΑΝΕΙΣ* μπορεί να εισαγάγει μόνο ονοματικές φράσεις που έχουν υποτακτική στην αναφορική προσδιοριστική τους. Τον περιορισμό αυτό είχαμε τότε αποδώσει στη φύση του δείκτη: το *ΚΑΝΕΙΣ* «απορροφά» την άρνηση, και ενσωματώνει υποχρεωτικά την ονοματική φράση στο εμβადόν της τροπικότητας, επιτρέποντας μόνο τη μη συγκεκριμένη της ανάγνωση. Αν σε όλα αυτά προσθέσουμε και το γεγονός ότι ο δείκτης *ΚΑΝΕΙΣ*, όπως κι οι άλλοι δυο, είναι αόριστος, βλέπουμε να επαληθεύονται ακριβώς όσα υπαγορεύει η δεξιά στήλη του Πίνακα 1.

Ανάλογη παρατήρηση μπορούμε να κάνουμε και για το δείκτη *κάποιος*: τα δεδομένα του, όπως τα γνωρίσαμε στη συζήτηση των δυο πρώτων τροπικοτήτων, αντιστοιχούν στις προβλέψεις της μεσαίας στήλης του Πίνακα 1. Αντίθετα, παραδείγματα με τον τρίτο δείκτη, το μη εμφατικό *κανείς*, φαίνεται να μη συμμορφώνονται με τον Πίνακα. Είδαμε στην προηγούμενη παράγραφο ότι ο δείκτης αυτός, όπως και ο δίδυμός του εμφατικός στο περιβάλλον της άρνησης, δεν μπορεί ποτέ να πάρει το εξωτερικό πεδίο· κι ακόμη, ότι έχει πάντοτε μη συγκεκριμένη ανάγνωση. Αυτό σημαίνει ότι η ονοματική φράση που εισάγει ο δείκτης *κανείς* δεσμεύεται διπλά με μία μόνο ερμηνεία, τη μη συγκεκριμένη. Θα περίμενε λοιπόν κανείς ύστερα από όλα αυτά η αναφορική προσδιοριστική της ονοματικής του φράσης να εκφέρεται αποκλειστικά με υποτακτική (βλ. δεξιά στήλη του Πίνακα· πβ. και την υποχρεωτική χρήση της υποτακτικής στις ονοματικές φράσεις με το *ΚΑΝΕΙΣ*). Το *κανείς*, ωστόσο, συμπεριφέρεται εδώ «περίεργα»: επιτρέπει τόσο την υποτακτική στην αναφορική προσδιοριστική της ονοματικής του φράσης (πβ. τα παραδείγματα (12α') και (17α-β) στις τροπικότητες της ερώτησης

¹¹ Για τη διάκριση 'προσδιοριστικός δείκτης' (determiner) / ποσοτικός δείκτης (quantifier) βλ. Lyons (1977: 452 κε).

και προστακτικής-υποτακτικής, αντίστοιχα) όσο και την οριστική, όπως και ο δείκτης *ένας*. Πβ. τα (42α-γ):¹²

- (42) α. Προτείνεις καμιά λύση που (να) έχει πολλά πλεονεκτήματα;
 β. $\left\{ \begin{array}{l} \text{Πρότεινε} \\ \text{Να προτείνεις} \end{array} \right\}$ καμιά λύση που (να) έχει πολλά πλεονεκτήματα.
 γ. Θα προτείνω καμιά λύση που (να) έχει πολλά πλεονεκτήματα, και θα πάρω προαγωγή.

κτλ.

Αν διαβάσουμε αντίστροφα τον Πίνακα 1, βλέπουμε ότι σημάδεμα (: συγκεκριμένη ή μη συγκεκριμένη) στην ανάγνωση σημαίνει και σημάδεμα (: οριστική ή υποτακτική) στην έγκλιση της αναφορικής (πβ. τις ακραίες στήλες) αντίθετα ασημάδευτη ανάγνωση σημαίνει σημαδεμένη (: οριστική) έγκλιση στην αναφορική (πβ. μεσαία στήλη). Το *κανείς* λοιπόν, φαίνεται να ανατρέπει τις κανονικότητες του Πίνακα: συνδυάζει σημαδεμένη ανάγνωση με ασημάδευτη έγκλιση. Ωστόσο, η ανωμαλία αυτή δεν είναι ανεξήγητη. Ο δείκτης *κανείς* είναι ο μόνος που εξαιρείται από τις ενδείξεις του Πίνακα, γιατί έχει ένα μοναδικό χαρακτηριστικό, όπως είδαμε παραπάνω: αντίθετα με ό,τι ισχύει για τους άλλους δείκτες, η ανάγνωσή του είναι λεξιλογικά δεδομένη, και δεν καθορίζεται συντακτικά (:σχέσεις πεδίου). Αν, λοιπόν, η υποτακτική της αναφορικής έχει σαν προορισμό να αποχαρακτηρίζει την αμφισημία (αόριστων) ονοματικών φράσεων με τις δυο δυνατότητες ερμηνείας (ευρύ πεδίο - συγκεκριμένη/στενό πεδίο - μη συγκεκριμένη), τότε η παρουσία/απουσία της σε εκφράσεις με το *κανείς* δεν προσθέτει τίποτε, αφού το λεξιλογικό σημάδεμα του δείκτη δεσμεύει τη μη συγκεκριμένη ανάγνωση. Αντίθετα, σε ονοματικές φράσεις με τους δείκτες *ένας*, *ΚΑΝΕΙΣ* και *κάποιος*, όπου ισχύουν (λεξιλογικά) οι δύο αναγνώσεις και ο αποχαρακτηρισμός της αμφισημίας αφήνεται στις σχέσεις πεδίου και μόνο, η παρουσία της υποτακτικής έχει νόημα: επιβάλλει τη μη συγκεκριμένη ανάγνωση, δίνοντας στη φράση το στενό πεδίο.

4. Αμφισημία στις ελλειπτικές αναφορικές προτάσεις

Τη σημασιολογική οριοθέτηση των αόριστων ονοματικών φράσεων με αναφορική προσδιοριστική αξίζει να συμπληρώσουμε με την εξέταση των λεγομένων ελλειπτικών αναφορικών σε αόριστες ονοματικές φράσεις.

Οι ελλειπτικές αναφορικές διπλασιάζουν τα δεδομένα μας, γιατί διατηρούν την αμφισημία της συγκεκριμένης/μη συγκεκριμένης ανάγνωσης, και επιβεβαιώνουν τις συντακτικές και σημασιολογικές μας παρατηρήσεις, γιατί επαναλαμβάνουν τις γνωστές αντιστοιχίες ανάμεσα στην ανάγνωση μιας ονοματικής φράσης και τα ιδιοσυγκρατικά χαρακτηριστικά του δείκτη της. Πβ. τα παραδείγματα στο (43):

¹² Οι ονοματικές φράσεις είναι στον ενικό αριθμό, γιατί στον πληθυντικό χάνεται μορφολογικά η διάκριση ανάμεσα στο δείκτη *κανείς* και το μηδενικό δείκτη (: ακέφαλη ονοματική φράση, χωρίς εισαγωγικό στοιχείο) η απώλεια, ωστόσο, αυτή δεν θα είχε ούτε ως ή άλλως συνέπειες για τη συζήτησή μας, αφού οι δυο αυτοί δείκτες δε φαίνεται να διαφέρουν στα ιδιοσυγκρατικά τους χαρακτηριστικά.

- (43) α. Ο Γιάννης θέλει να προτείνει κάποια λύση με πολλά πλεονεκτήματα.
 β. Ο Γιάννης θέλει να προτείνει μια λύση με πολλά πλεονεκτήματα.
 γ. Ο Γιάννης θέλει να προτείνει ∅ λύση με πολλά πλεονεκτήματα.

Η αόριστη ονομαστική φράση στο (43β) συντονίζεται με τα σημασιολογικά χαρακτηριστικά του δείκτη *ένας*: μπορεί να έχει συγκεκριμένη ή μη συγκεκριμένη ανάγνωση. Το ίδιο ισχύει και για το (43α): η αόριστη ονομαστική φράση του φαίνεται να επιδέχεται συγκεκριμένη ανάγνωση μάλλον, παρά μη συγκεκριμένη, ακολουθώντας τη γνωστή τάση του δείκτη της (βλ. τα ιδιοσυγκρατικά χαρακτηριστικά του *κάποιος* παραπάνω). Το (43γ), τέλος, είναι μονοσήμαντο: έχει μόνο μη συγκεκριμένη ανάγνωση, αφού αυτό επιβάλλει η φύση του μηδενικού δείκτη (βλ. τα ιδιοσυγκρατικά χαρακτηριστικά των δεικτών ∅ και *κανείς* παραπάνω)¹³.

Η εικόνα δεν αλλάζει, αν αντικαταστήσουμε το διατενές περιβάλλον του *θέλω* τοποθετώντας το περιεχόμενο «ο Γιάννης προτείνει κάποια / μια λύση με πολλά πλεονεκτήματα» στο πλαίσιο των τροποποιήσεων της ερώτησης, υποτακτικής - προστακτικής, κτλ.:

- (44) α. Προτείνει ο Γιάννης κάποια λύση με πολλά πλεονεκτήματα;
 β. Προτείνει ο Γιάννης μια λύση με πολλά πλεονεκτήματα;
 γ. Προτείνει ο Γιάννη (καμιά) λύση με πολλά πλεονεκτήματα;

- (45) α. {Πρότεινε
 {Να προτείνει ο Γιάννης}} κάποια λύση με πολλά πλεονεκτήματα.

¹³ Πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι η εκδοχή του (43γ) με το *κανείς* δεν είναι πάντα απόλυτα αποδεκτή:

(43γ') (?) Ο Γιάννης θέλει να προτείνει καμιά λύση με πολλά πλεονεκτήματα.

Πβ. επίσης (?) *Ο Γιάννης θέλει να παντρευτεί καμιά ξανθιά με προίκα*, κτλ. Η ανωμαλία αυτή οφείλεται ίσως στην ίδια τη σημασιολογία του *κανείς*. Ο δείκτης αυτός εκτός από τη δεδομένη μη συγκεκριμένη ερμηνεία και το στενό πεδίο — χαρακτηριστικά που τα μοιράζεται με το μηδενικό δείκτη του αποδεκτού (43γ) — έχει ένα καθαρά «προσωπικό» σημασιολογικό χαρακτηριστικό: αφήνει να ορίσει ο ακροατής σε αριθμό ή ποσότητα το αντικείμενο αναφοράς της ονομαστικής του φράσης (βλ. Veloudis ό.π.: 206 κε για την ανάλυση του *any* της Αγγλικής από τον Vendler (1967) και την εφαρμογή της στο μη εμφατικό *κανείς*). Αυτή η έμμεση σύνδεση του δείκτη με τον ακροατή φαίνεται να ευθύνεται για την ανωμαλία του (43γ'): το διατενές πεδίο του *θέλει* ελέγχει μόνο το υποκείμενο *ο Γιάννης* (Ο ομιλητής και ο ακροατής δεν υπεισέρχονται σ' αυτό το πεδίο: ο Γιάννης είναι που θέλει): έτσι ο δείκτης *καμιά* σύρεται (λόγω της σχέσης του με τον ακροατή) έξω από το διατενές πεδίο και τείνει να πάρει ευρύ πεδίο και 'συγκεκριμένη' ερμηνεία. Η υποψία μας αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι ο δείκτης παύει να είναι προβληματικός, αν αλλάξουμε το διατενές πλαίσιο: πβ. το (43γ'') με το δεοντικό *πρέπει* στη θέση του *θέλει*:

(43γ'') Ο Γιάννης πρέπει να προτείνει καμιά λύση με πολλά πλεονεκτήματα.

Είναι φανερό ότι η αναγκαιότητα που εκφράζει το διατενές *πρέπει* εκπορεύεται από, και επομένως συνδέεται με, τον ομιλητή και τον ακροατή (: αυτοί την αντιλαμβάνονται): έτσι ο δείκτης *καμιά* με την έμμεση αναφορά του στον ακροατή δεν παραβιάζει τα όρια του διατενούς πλαισίου. Το ίδιο συμβαίνει και με τις τροπικότες της ερώτησης, υποτακτικής - προστακτικής, κτλ. Πβ. (44γ) και (45γ) παρακάτω.

- β. {Πρότεινε
Να προτείνει ο Γιάννης} μια λύση με πολλά πλεονεκτήματα.
- γ. {Πρότεινε
Να προτείνει ο Γιάννης} (καμιά) λύση με πολλά πλεονεκτήματα.
κτλ.

Υπάρχει, ωστόσο, μια φανερή διαφορά ανάμεσα στις αόριστες ονοματικές φράσεις με ελλειπτική αναφορική και τις αντίστοιχες ονοματικές φράσεις με πλήρη αναφορική: η χρήση της υποτακτικής στις δεύτερες αποχαρακτηρίζει την αμφισημία. Πβ. τα μονοσήματα (: μη συγκεκριμένα) παραδείγματα στο (46):

- (46) Ο Γιάννης θέλει να προτείνει μια λύση που να έχει πολλά πλεονεκτήματα.
β. Προτείνει ο Γιάννης μια λύση που να έχει πολλά πλεονεκτήματα;
γ. Να προτείνει ο Γιάννης μια λύση που να έχει πολλά πλεονεκτήματα.
κτλ.

Κοντά σ' αυτή τη διαφορά όμως υπάρχει και μια ακόμη, λιγότερο φανερή, που τη βλέπουμε αμέσως παρακάτω.

Ο Heringer (1969:91), επεκτείνοντας τις απόψεις φιλοσόφων για την 'αναφορική ασάφεια' (referencial opacity: πβ. Quine 1960:141-56), επισημαίνει ότι το περιεχόμενο αόριστων ονοματικών φράσεων στο συμπλήρωμα ρημάτων όπως τα *θέλω, νομίζω, ισχυρίζομαι* σε β' και γ' πρόσωπο μπορεί να αποδοθεί στον ομιλητή (διαφανής - αναφορική - συγκεκριμένη ανάγνωση) είτε στο υποκείμενο (δευτεροπρόσωπο ή τριτοπρόσωπο) του ρήματος (ασαφής - προσδιοριστική - μη συγκεκριμένη ανάγνωση). Η περιγραφή «μια μάγισσα» πχ στην πρόταση (47) (μετάφραση της (22) του Heringer)

- (47) Ο Γιάννης θέλει να παντρευτεί μια μάγισσα.

μπορεί να χρεωθεί είτε στον ομιλητή (συγκεκριμένη ανάγνωση: αναφέρεται σε συγκεκριμένο άτομο ο ομιλητής) είτε στο υποκείμενο ο Γιάννης (μη συγκεκριμένη ανάγνωση). Την παρατήρηση αυτή μπορούμε να την επεκτείνουμε και στα δικά μας δεδομένα: σε αόριστες ονοματικές φράσεις στο πλαίσιο ενός διατενούς ρήματος ή μιας από τις γνωστές τροπικότητες. Είναι φανερό ότι ο προσδιορισμός «με πολλά πλεονεκτήματα» που εγγράφεται ελλειπτικά στο (43)β πχ

- (43)β Ο Γιάννης θέλει να προτείνει μια λύση με πολλά πλεονεκτήματα.

μπορεί να εκπορευτεί είτε από τον ομιλητή (διαφανής - αναφορική - συγκεκριμένη χρήση) είτε από το υποκείμενο ο Γιάννης (ασαφής - προσδιοριστική - μη συγκεκριμένη). Πβ. τις παραφράσεις «Ο Γιάννης θέλει να προτείνει μια (γνωστή σε μένα) λύση που κρίνω (εγώ ο Γιάννης μπορεί και να μη συμφωνεί) πως έχει πολλά πλεονεκτήματα» και «Ο Γιάννης θέλει να προτείνει μια (προς το παρόν και σε κείνον άγνωστη) λύση που να έχει (: η προδιαγραφή είναι του Γιάννη) πολλά πλεονεκτήματα». Αυτό που έχει τώρα ενδιαφέρον είναι ότι το ίδιο αμφιλεγόμενος παραμένει ο προσδιορισμός και όταν εγγράφεται σε πλήρη αναφορική

που εκφέρεται με οριστική· πβ. την εκδοχή χωρίς να του (46α) στο (48):

(48) Ο Γιάννης θέλει να προτείνει μια λύση που έχει πολλά πλεονεκτήματα.

Αντίθετα, όταν η αναφορική εκφέρεται με υποτακτική (πβ. (46α)), ο προσδιορισμός συνδέεται αποκλειστικά με το υποκείμενο *ο Γιάννης*. Γίνεται τώρα φανερή και η δεύτερη διαφορά ανάμεσα στις ελλειπτικές και μη ελλειπτικές αναφορικές προτάσεις: μόνο το περιεχόμενο των μη ελλειπτικών μπορεί (με τη χρήση της υποτακτικής) να αποδοθεί με βεβαιότητα στο υποκείμενο του κύριου ρήματος (:ασαφής - προσδιοριστική - μη συγκεκριμένη ανάγνωση) σε περιβάλλοντα όπως αυτά του (46).

Συνοψίζοντας μπορούμε να πούμε ότι η υποτακτική στις αναφορικές προσδιοριστικές επαληθεύει διπλά τη γνωστή πρόταση «συντακτικά φαινόμενα έχουν σημασιολογικές εξηγήσεις». Η κατανομή της περιορίζεται σε μια σειρά ετερόνυμα συντακτικά περιβάλλοντα (: ορισμένα μόνο κύρια ρήματα, ερώτηση, άρνηση, μέλλοντας, κτλ) που είναι όμως ομώνυμα σημασιολογικά. (: κοινό το χαρακτηριστικό της διατενότητας) και αυτή η προτίμηση σε ορισμένα περιβάλλοντα με κοινό αυτό το σημασιολογικό χαρακτηριστικό δεν είναι συμπτωματική: εξασφαλίζει την απαιτούμενη συνάφεια με το περιεχόμενο της έγκλισης 'υποτακτική', που είναι γενικά, τόσο στις εξαρτημένες όσο και στις συμπληρωματικές προτάσεις (βλ. Βελούδης - Warburton ό.π., και Warburton - Βελούδης ό.π.) διατενής. Αυτή η σημασιολογική ευθυγράμμιση γίνεται ακόμη πιο εντυπωσιακή, αν θυμηθούμε ότι δεσμεύει όχι μόνο το ευρύτερο πλαίσιο των αναφορικών με υποτακτική, αλλά και το αμεσότερο περιβάλλον: ακόμη και τα χαρακτηριστικά του δείκτη της ονοματικής φράσης που προσδιορίζεται πρέπει, όπως είδαμε, να συμπεριφέρονται σ' αυτή τη σημασιολογική ενορχήστρωση.

Η σχέση σύνταξης και σημασιολογίας έχει αποδειχτεί σε πολλές περιπτώσεις: η σχετική επιχειρηματολογία είναι ακλόνητη. Επιβεβαιώνοντάς την λοιπόν η μελέτη αυτή δεν την κάνει πειστικότερη: αντίθετα κερδίζει η ίδια σε πειστικότητα από το γεγονός ότι την επιβεβαιώνει!

Γ. Βελούδης
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Τομέας Γλωσσολογίας

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Allwood J., Andersson L.- G., Dahl Ö., *Logic in Linguistics*, Cambridge 1977.
Baker C. L., *Definiteness and indefiniteness in English*, Univ. of Illinois master's thesis 1966.
Cole P., "Referential opacity, attributiveness, and the performative hypothesis", *Papers from the Eleventh Regional Meeting*, Chicago Linguistics Society 11 (1975), 672-86.
Donnellan K., "Reference and definite descriptions", στο D.S. Steinberg & L.A. Jakobovits (eds.), *Semantics*, Cambridge Univ. Press, Cambridge 1971, 100-14.

- Farkas D. F., *Intensionality and Romance Subjunctive Relatives*, I.U.L.C., Bloomington, Indiana 1982.
- Gabbay D. M., Kasher A., "On the semantics and pragmatics of specific and non-specific indefinite expressions", *Theoretical Linguistics* 3 (1976), 145-190.
- Hasegawa K., "Transformations and semantic interpretation", *Linguistic Inquiry* 3 (1972), 141-59.
- Heringer J. T., "Indefinite noun phrases and referential opacity", *Papers from the Fifth Regional Meeting*, Chicago Linguistics Society 5 (1969), 89-97.
- Hintikka J., *Models for Modalities*, Dordrecht 1969.
- Jackendoff R., *Semantic Interpretation in Generative Grammar*, MIT Press, Cambridge, Mass. 1972.
- Karttunen L., *Problems of reference in Syntax*, Univ. of Indiana dissertation, Indiana 1969.
- Kripke S., "Speaker's reference and semantic reference", στο French et al. (eds.), *Midwest Studies in Philosophy* 2 (1977), 224-87.
- Lyons J., *Semantics*, τόμ. I και II, Cambridge Univ. Press, Cambridge 1977.
- McCawley J., "Where do noun phrases come from?", στο R.A. Jacobs & Rosenbaum (eds.), *Readings in English Transformational Grammar*, Waltham, Mass. 1970, 166-84.
- McCawley J., "External NP's versus annotated deep structures", *Linguistic Inquiry* 4 (1983), 221-40.
- Partee B., "Opacity, coreference and pronouns", στο D. Davidson & G. Harman (eds.), *Semantics of Natural Language*, Dordrecht 1972, 415-42.
- Φιλιππάκη-Warburton E., Βελούδης Γ., «Η υποτακτική στις συμπληρωματικές προτάσεις», στα *Πρακτικά του 5ου Συνεδρίου του Γλωσσολογικού Τομέα του Φιλοσοφικού Τμήματος του Α.Π.Θ.*, Θεσσαλονίκη 1984.
- Quine W.V., *Word and Object*, MIT Press, Cambridge, Mass. 1960.
- Rivero M.-L. "Referential properties of Spanish noun phrases", *Language* 51 (1975), 32-48.
- Veloudis I., *Negation in Modern Greek*, PhD. dissertation, Reading 1982.
- Βελούδης Γ., Φιλιππάκη - Warburton. E., «Η υποτακτική στα Νέα Ελληνικά», στα *Πρακτικά της 4ης Συνάντησης Εργασίας του Σπουδαστηρίου Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.*, Θεσσαλονίκη 1983.
- Vendler Z., *Linguistics in Philosophy*, Cornell Univ. Press, Ithaca N. Y. 1967.